

Nasilje i znanstveno-tehnička racionalnost početkom III. milenija

Sažetak: Problematika nasilja upućuje nas na sam izvor zapadne civilizacije. Razlozi sveprisutnog nasilja mogu se shvatiti jedino razumijevanjem iskonskog duha naše civilizacije. Znanstveno-tehnički aparat, koji u suvremenom dobu vlada svijetom, kreće se u misaonom prostoru koji započinje grčkom filozofijom i pogoduje dosljednom funkcioniranju mehanizma u čijem sklopu djeluje i sama logika nasilja.

U ovom kratkom prilogu nastojat ćemo prodrijeti do samog korijena pojave te razjasniti zašto nasilje neprestano prati razvoj zapadne civilizacije, i to od njenog nastanka.

Namjera nam je, dakle, proniknuti u **arché** znanstveno-tehničkog aparata, kao svjesne ljudske djelatnosti, koji se u obliku **stvaranja** i **rastvaranja** svih prolaznih ili vremenitih bića dokazuje kao njegova osnovna kategorija te pridaje smisao temeljima ljudskog postojanja.

Ključne riječi: nasilje, znanstveno-tehnički aparat, aktivni nihilizam, suvremena znanost, tradicija, etika znanosti.

Sommario: Il conflitto e la razionalità scientifico-tecnologica quale destino del mondo contemporaneo: La definizione filosofico-ideologica del concetto di „conflitto“ si rifà all'origine stessa della civiltà occidentale. Solamente la mera conoscenza dell'origine dello spirito filosofico dell'antichità greca ci può far comprendere le ragioni dell'onnipresenza del conflitto quale strategia di sviluppo della stessa civiltà occidentale. Il mondo contemporaneo agisce in quello spazio mentale che vede i suoi primordi nella filosofia greca e che imbocca la strada nel conseguente funzionamento di quel meccanismo nel cui interno opera la stessa logica del conflitto.

Con questo breve saggio si cercherà di penetrare nella radice primordiale di tale fenomeno cercando nel contempo di comprendere il perché il conflitto accompagna costantemente la civiltà occidentale, e ciò dalle sue origini.

L'intento è, dunque, quello di irrompere nell'arché della consapevole attività umana, il quale, sotto forma di creazione e distruzione, ovvero annichilimento dei suoi esseri transitori o temporanei, si presenta in qualità di categoria di base che dà senso alle fondamenta dell'esistenza umana.

Parole chiave: violenza, apparato scientifico-tecnologico, nichilismo attivo, scienza contemporanea, tradizione, etica della scienza

“Živio jednom jedan čarobnjak koji je posjedovao stado ovaca. Volio je jesti janjetinu i povremeno bi zaklao koju ovcu. Kako bi ih spriječio da bježe, odlučio ih je hipnotizirati nametnuvši im tri uvjerenja:

- 1. Ovce su besmrtnne, zato se ne trebaju bojati smrti – to je i jedan od najboljih načina da se dostigne vječnost;*
- 2. On je za njih dobar pastir i nadasve voli svoje ovce;*
- 3. One nisu ovce već lavovi, orlovi, ljudi, pa čak i čarobnjaci.*

Od tada su sve ovce mirno čekale da budu zaklane. Štoviše, bile su sretnne.”

Uvod

Osnovno uvjerenje zapadne civilizacije jest ono o postojanju vremena kao osnovne

sveprožimajuće istine. Iako se ovo shvaćanje svijeta ne pojavljuje kao jedino od mogućih, danas, sve više poprima oblik nužnosti koji, posredstvom tehničkih realizacija, vlada zapadnom civilizacijom i predstavlja njezinu bit. Ono je, dakle, nit vodilja koja motivira svako daljnje uvjerenje i uvjetuje da se na toj osnovi organizira cijelo ljudsko postojanje.

U tom smislu, stvarnost svijeta nije samo obično variranje koje se odvija između postojanja i nepostojanja određenog stanja stvari. To se postojanje u svojoj osnovi predstavlja u liku preobražaja stvarnosti kojim se određuje početak nečega, tj. svega ljudskoga, pa je zato gledana kao očigledna, nepobitna istina. Međutim, vrednovanje o kojem je ovdje riječ ne označuje spoznaju postojanja jedne istine, već volju da nešto ima točno određenu vrijednost. Dakle, čisto htijenje nečega relevantnog za naše postojanje.

Stvarnost kao interpretacija pobjedonosne volje za moć

Da bi se, dakle, izbjegao bezdan u kojem se nalazi volja kada evocira svijet – volja shvaćena kao htijenje da svijet ima izvjestan, određen smisao – povezuje se s njoj podređenom voljom da evocirana stvarnost bude donekle kozmički uređena, u smislu uzročno-posljedične povezanosti svih stvari.

Iz toga proizlazi da se vrijeme shvaća kao stvaranje i rastvaranje "**nečega**", koje je prije svog postojanja bilo ništa pa kao takvo njegovo pojavljivanje predstavlja apsolutnu novinu u odnosu na postojeću stvarnost.

U toj dimenziji sveopćeg nihilizma, kad više ništa nije bitkovno ni bitkujuće u apsolutnom smislu, da bi opstale kao realiteti, znanost i tehnika, određeni kao aspekti ljudskog djelovanja koji u sebi sadrže beskonačne mogućnosti ostarivanja ciljeva, neprestano se moraju potvrđivati djelom, usredotočujući se samo na pojavnost stvarnosti.

To znači da takozvane znanstvene zakonitosti, prema kojima se uređuju stvari koje počinju bivstvovati, predstavljaju samo činjenično stanje stvari i slučajne su kao takve; Sve prisutniji plan znanosti tj. prevlasti nad svijetom moguće je ostvariti samo ako se stvari promatraju u skladu sa svojevrsnim zakonitostima kao pojavljivanje iz ništavila – u koje se i vraćaju; Samo se na taj način sa stvarima može realizirati valjan znanstveno-tehnološki odnos kao najmoćniji i odlučujući aspekt ovozemaljske vladavine. Tijekom vremena postalo je opravdano ono djelovanje koje se povijesno konsolidiralo u određenim civilizacijskim znakovima i simbolima, čiji se izvorni motiv zaboravio, a to je bila obrana od vanjskih opasnosti, naročito od straha pred ništavilom smrti.

U tom smislu tehnička moć vladanja nad bićima, u suvremenom znanstvenom sveobuhvaćanju stvarnosti, predstavlja obrambeni mehanizam koji je očitovanjem vlastitih

pravila funkcioniranja dostigao određenu moć kontrole nad intersubjektivnim odnosima kojima određuju i sam smisao života. To je najrasprostranjeniji način na koji zapadni čovjek pokušava izbjeći nihilističko shvaćanje stvarnosti unutar čijeg obzorja učinkovito djeluje suvremena znanost.

Aktivni nihilizam i vladajuća pravila igre

Valja razjasniti da se ovdje ne govori o pravilima igre, koja ovise o snazi trenutačno dominantne društveno-političke formacije (kapitalizam i zapadna demokracija predvođeni Sjedinjenim Američkim Državama), već izričito o granicama koje svjedoče o bitku i ništavilu unutar kojih (granica) ta pravila i djelotvorno funkcioniraju. Radi se dakle o prostoru u čijem se okviru odvija igra svih onih povijesnih aktera – prošlih, sadašnjih i budućih – koji su donekle i stvorili društvene pretpostavke, a odgovaraju razvoju suvremene znanosti i tehnike.

Djelovanje unutar vremena predstavlja i samu bit suvremenog svjetskog plana, jer vrijeme je dimenzija koja omogućava odvajanje bića od njegovog izvornog bitka, što znači da bićem gospodare snage koje ga dovode iz ničega i koje ga što dulje vremenski uspijevaju zadržati u tom nestalnom svijetu. Danas je to prvenstveno znanstveno-tehnička racionalnost. To jasno podrazumijeva postojanje "*nečega*", čega prije svog postojanja nije bilo (ili rječnikom protuslovlja: bilo je ništa).

To htijenje i namjera da smisao bića bude vrijeme, također predstavlja osnovno polazište napretka (evolucije) i povijesne kronologije. Da bi posjedovalo određeni oblik "istinitosti" mora biti obuhvaćeno i preoblikovano unutar znanstveno-tehnološke racionalnosti; kao moć koja baca u zaborav sve nedjelotvorniju sakralizaciju bića kao neuspjelo tumačenje stvarnosti koje više ne posjeduje moć nad bivstvovanjem.

Suvremeni znanstveni nihilizam u obličju apsolutnog negativiteta pojavljuje se kao oslobođenje od svih apsolutnih vrijednosti koje su u vidu Boga, Istine, Bitka, oduvijek i zauvijek stajale izvan i iznad neograničenog Ništa i kao takve kontrolirale svako moguće nastajanje i nestajanje, oduzimajući postojanju svaku nepredvidljivost.

Želja da se ovlada ovozemaljskim nastajanjem prizivanja "*epistéma*" očigledno je priznavanje nastajanja svih bića. Međutim, budući da nadvladavanje samog postajanja pomoću najvišeg bića (*epistéme*) traži takav sadržaj stvarnosti koji je inkompatibilan sa slobodnim nastajanjem i nestajanjem stvari, ono će, s pojavom moderne znanosti, postati uzrok njegove nesuvislosti i napuštanja.

To je postalo evidentno onog trenutka kad se s Aristotelom počelo misliti na

„physis“, na prirodu kao na dio stvarnosti podložne preobražaju te na tehniku kao moć koja stvari dovodi iz prvobitnog ništa, u koje se na kraju njihovog vremenskog tijeka ponovno i vraćaju. Ništa nema nikakve veze s praznim prostorom. Neka stvar proizlazi ni iz čega u smislu da prije svog bivstvovanja ona nije nešto, ona je ništa; izlazi iz ničega u smislu da bivajući ne izlazi iz nekakve skrivene dimenzije, nego iza sebe ima apsolutno i neizmjereno ništa. Ništa je u stvari ništa, ništa ne sadrži nešto, dakle, ne sadrži nešto što može biti predvidljivo i očekivano. Sve ono što postajući prodire u svijet stvarnosti, izlazi iz ničega, tj. bilo je ništa.

Ovu će misao moderna znanost, prihvaćajući koncepciju stvarnosti kao “*gibanja*” ili “*natezanja*” između “*bitka*” i “*ništavila*”, dovesti do svojih krajnjih posljedica. Gibanje o kojem se ovdje radi nije jedno obično variranje postojanja u “međuzemlju”, shvaćeno kao prostor obitavanja stvari između Bitka i Ništavila, već o sveprožimajućem i realnom preobražaju cjelokupne stvarnosti.

Grčka filozofija i moderna znanost

Počevši od same grčke misli, a naročito od njezinog ontološkog razdoblja, rađanje i umiranje poprimaju jedno sasvim novo značenje od onog kojeg nailazimo u mitološkom poimanju stvarnosti i koje označuje samo dva različita stanja jedne te iste stvarnosti. “*Zasnivajući se na platonsko-aristotelovskoj rekonstrukciji rođenja filozofijske misli, postaje očito da se filozofija sastoji u obuhvaćanju svih stvari koje se rađaju i umiru, to jest u obuhvaćanju nepromjenjivog jedinstva koje u sebi sabire sve postojeće stvari, od sličnih i bližih do različitih i dalekih. Kao takva, ona je logos, lex svih stvari, a čije je načelo arhé koje, baš kao što kaže i sam grčki pojam, vlada svim postojećim i nepostojećim, ali mogućim, stvarima, jer je izvorna intencija filozofije spoznaja i manifestacija počela svih stvari.*”¹ Od tada, za cjelokupno zapadno mišljenje, bit čovjeka, kao uostalom i svih bića, osim izuzetaka, jest njegova određenost rađanjem i umiranjem, što će ga, u određenom trenutku, natjerati da napusti i religijsku, za nas kršćansku, obranu od evociranog sveopćeg ništavila. Budući da ga svetost ne uspijeva (više) spasiti od tog izvornog ništavila, suvremeni će pojedinac sve više tražiti spas u modernoj znanosti i tehnici, što će se naknadno pokazati također donekle neuspješnim, jer obitavati u vremenu znači odvajati biće od bitka, tj. obitavati u sveopćem nihilizmu stvari.

Uvjerenje da smrtnost znači biti osuđen na krajnije ništavilo, tj. biti podložan nastajanju, postojanju i nestajanju, ima dalekosežne posljedice. Ono implicitno sadržava

---

¹ F. Šuran, (1997) “*Etika znanosti*”, u AAVV: *Scopus*, br. 6, Zagreb.

sve elemente koje omogućuju i manipulaciju čovjekom, kao, uostalom, i cjelokupnom prirodom, jer ako je u prirodi čovjeka biti osuđen na smrt (iz praha si se rodio, u prah ćeš se i vratiti), onda se ni manipulacijama nad tom prirodom (shvaćenom kao nebitna, prah) ne vrši nikakvo nasilje, budući da je nasilje moguće samo nad nečim što je nemoguće prekoračiti, tj. kada se s time postupa (ne-prirodno) ne-stvarno. Ako je, na primjer, u osnovi ljudskosti rađanje i umiranje, slijedi da se čitav civilizacijski tijek stvari gradi na tim pretpostavkama, pa i manipulacija ljudskom prirodom nije ništa ne-prirodno, već, zavisno o civilizacijskim pretpostavkama, nešto više ili manje ne-moralno.

Manipulacijom čovjekove prirode, kako pojedinačno tako i grupno, kako na biološkom tako i na društvenom planu, ne vrši se dakle nikakvo (realno) nasilje, tj. ne djeluje se protivno ljudskoj prirodi ili njoj na uštrb, već prema njezinim osnovnim pretpostavkama, koji tu manipulaciju ili, još preciznije, samu mogućnost manipulacije opravdavaju i omogućavaju, jer se pritom postupa po osnovi *prirode stvari*, tj. prema prirodnom ili božanskom zakonu.

Nije još svima očigledno da su znanost i tehnika to uvjerenje o beskonačnim mogućnostima stvaranja i razaranja, koje se nalaze u tako shvaćenoj i prihvaćenoj *prirodi stvari*, doveli do krajnje granice razvoja. I to kao krajnje potvrđivanje svoje moći ovladavanja stvarnošću, shvaćene u vidu nastajanja i nestajanja svih bića, koja jesu ono nešto (biće), koje je po svojoj *prirodi* (oduvijek) osuđeno na rođenje i na smrt. O užasu krajnije spoznaje života donekle su bili svjesni i Grci, što je vidljivo iz starogrčkog mita o kralju Midi. Ovaj je, naime, od Silena uporno zahtijevao odgovor na pitanje o tome **što je za čovjeka najbolje i najpoželjnije**. Na to mu, nakon poduže šutnje, smijući se Silen konačno i odvraća: “*bjedni i smrtni soju, sine slučaja i patnje, zašto me tjeraš da ti kažem ono što bi za tebe bilo probitačnije da nikad ne saznaš? Za tebe je ono najbolje posve neostvarivo: nisi se trebao roditi, nisi trebao postojati, nisi se trebao utjeloviti ni u što (ne biti rođen, ne biti, biti ništa). Ali druga stvar koja bi za tebe bila poželjnija, to je umrijeti što prije, (dakle tvoja brza smrt)*”.²

“Rat/polemos“ (Heraklit), izvor svih stvari

Shvaćajući da je, neovisno od teleološke teološko-metafizičke oblikovane svjesnosti i morala, suvremena znanstveno-tehnička organizacija života najkoherentniji oblik izvorne volje za moći, uvidjet će se da je (krajnja) manipulacija stvarima samo posljedica tog uvjerenja koje prožima cijelokupnu zapadnu civilizaciju. Krajnija se suština stvari, dakle,

---

² Emanuele Severino, *Oltre il linguaggio (S onu stranu jezika)*, Adelphi, Milano 1998.

nalazi u njihovom *natezanju* između bitka i ništavila. Stvari čiji smisao zavisi o pobjedonosnim oblicima *volje za moći*, koji, više ili manje uspješnije, nastoje upravljati tim *natezanjem*.

Toj se tezi može prigovoriti da znanost, koja pudupire rađanje isto kao i umiranje, ne prepušta postojanje čovjeka uobičajenom *prirodnom* tijeku, pa se tako nad njim vrši nasilje – namećući ljudskoj prirodi znanstveno-tehnička pravila koja određuju njezino daljnje postojanje. Može se dakle tvrditi sljedeće: ako je u prirodi čovjeka biti predodređen neprestanim rađanjem i umiranjem, tj. htijenjem da nastajanje i nestajanje “bude” suština postojanja uopće, tada bilo koja manipulacija istom suštinom nikako ne odgovara tom tako shvaćenom (prirodnom) htijenju. Na taj način, svako izvanjsko htijenje neminovno predstavlja nasilje nad tako koncipiranom ljudskom prirodom. Ali, ako je to tako, kako je nasilje uopće moguće, i tko tako nešto omogućava? I, na kraju krajeva, kako je moguće kršiti nešto što nije moguće prekršiti? Ti i takvi prigovori, koji bi čovjeka htjeli prepustiti ili ponovno vratiti *epistémskom* postojanju, kao njegovoj izvornoj sudbini, ne uviđaju da je prirodno stanje stvari kojeg oni prizivaju baš to: biti predodređen postojanjem, a to znači biti u neprestanom sukobu sa svim i svačim i na kraju: ipak nadvladan, pregažen, zgnječen od postojećih i nadolazećih oprečnih i nadmoćnih sila koje, kao čovjek, neprestano nastaju iz ništavila i nestaju u prvobitno ništa beskonačnih mogućnosti.

U prirodi je dakle bića, pa i čovjeka samog – biti, nalaziti se u neprestanom i bezizlazom sukobu. To uvjerenje da su bića ništa, hoće i zahtijeva kako stvaranje, tako i razgradnju bića, jer kako bez razaranja stvaranje ne može biti, izvorno uvjerenje (Zapada) hoće da sile stvaranja i razaranja budu. Stalno stvaranje i razgradnja svega postalo je danas dokaz istinitosti tih i takvih uvjerenja da su bića djelomično ili cjelovito ništa – čiji se najmoćniji oblik djelovanja očituje u znanstveno-tehničkoj organizaciji života na Zemlji, koji ima sva obilježja grčkog *epistéma*. Prema tom shvaćanju, svako je djelovanje moguće i zbiva se prema prirodi stvari, a jedna od uloga tehnike je ta da održi određenu stvar ili stanje što je duže moguće u svom postojanju i to onu koju se trenutačno smatra najpogodnijom. Točno je da prema tradicionalnim svjetonazorima kako Zapada, tako i Istoka, priroda stvari determinira i postojanje jednog uzvišenog, božanskog i vječnog bića, tj. bitka kao apsolute, koji, prema tim shvaćanjima ima značenje neprekoračive granice. No, danas taj tradicionalni način poimanja stvarnosti nije više djelotvoran. On je svoj kraj doživio zalaskom filozofskog *epistéma*.

Ono što je nedopušteno, nemoralno, neopravdano, nepravedno, neljudsko, pripisuje se djelovanjima, vjеровanjima i vrijednostima koje je određena potreba za smislom i volja

za moći uspijevala udaljiti od shvaćanja određene tipologije čovjeka. Danas, kada se taj zahtjev za smislom sve više poistovjećuje sa znanstveno-tehničkom organizacijom života, nedozvoljeno, nemoralno, nepravedno, postaje sve ono što se protivi ili ne slijedi znanstvena pravila i uz to je još i nedjelotvorno u iskazivanju vlastite *volje za moći*, (pomislimo samo na kontrolu rađanja). Točno je i da se manipulirajući svojom prirodom ja donekle prilagođavam tvojoj potrebi za smislom izvršavajući nadmoćniju volju za moći, ali je isto tako moguće da prevlada oprečno htijenje. Ako do toga dođe, tada dolazi do stanja da to, do tada oprečno, htijenje postaje ispravno, pravedno.

Ostajući na raspolaganju beskrajnim mogućnostima, što predstavlja i izvor sveopće panike, filozofija se (tj. njen najživlji dio – etika) našla pred egzistencijalnom neizvjesnošću, pred sudbonosnim raskrižjem. Pitanje glasi: *Kako se odnositi prema rješenjima koja nudi znanost i prema putevima njihovih mogućih realizacija koji omogućavaju suvremena tehnička dostignuća?*

Biti ili ne biti filozofije same ovdje je dvojako, s jedne strane, treba li se ona ponovo obratiti epistémskoj ili metafizičko-teološkoj istini, ili, s druge strane, zakoračiti izvan prostora kojeg je otvorilo grčko filozofsko mišljenje, što bi joj omogućilo da trezvenije i otvorenije razmišlja o samom prostoru unutar kojeg se odvija i raste civilizacijsko općerašireno uvjerenje da je bit ovozemaljskog postojanja neprestano natezanje bića između kontinuiranog procesa nastajanja i nestajanja. Znanstveno-tehnički model mišljenja je, to isto uvjerenje, dovelo do svojih krajnjih posljedica. Kao što je i točno da koherentnost vjerovanja u postojanje postojanja zahtijeva prihvaćanje uvjerenja da sve stvari postaju predstavlja jedinu moguću nepromjenjivost, kao nužnost potrebna da bi se održala otvorenost samog prostora tog postojanja. Ali to uvjerenje u kojemu je *vjera za moći* samouvjerenja, svjesna sebe same, samoj se sebi pojavljuje i očitava kao jedina stvarna nepromjenjivost. Ne u smislu njezine definitive povezanosti s vječnim i nepromjenjivim bitkom, koliko u smislu dokažljivog uvjerenja čija konstantnost ili trajanje ovisi prvenstveno o postojanju htijenja (ili vjere) da postoji postojanje. To uvjerenje da sve stvari imaju svoje nastajanje, postajanje i nestajanje, posjeduje nužnost nepromjenjivosti jer se samo tako svim stvarima omogućava njihovo postajanje. Tako shvaćena *volja za moći* – postajući očita samoj sebi – hoće biti sve moćnija, što znači da se mora neprestano usavršavati i rasti u svojoj moći. To je međutim moguće samo ako ostavlja otvorenu svaku mogućnost kao i onu koja vodi ka njenom ukinuću, u smislu njenog uništenja, ali i mogućeg prevladavanja, jer u toj mogućnosti uviđa počivanje vlastite prirode i to u omjeru u kojem uviđa počivanje vlastitog usavršavanja i razvoja. Inače će se, svaka kritika protiv

bilo kakvog nasilja, a naročito onog kakvog znanost i tehnika vrše nad tradicionalno shvaćenom ljudskom prirodom, tj. nad ljudskim dignitetom, pokazati neefikasnom i iluzornom, u tom sveopćem nihilizmu koji vlada suvremenom zapadnom kulturom.

Znanost kao vladajuća teorija spasenja

Znanost, dakle, nije samo jedna puka teorijska racionalnost, budući da ona u obliku tehnike predstavlja i najmoćnije sredstvo vladavine koje danas postoji na Zemlji, jer ima sposobnost preoblikovanja svijeta. Međutim, iako je veza između te tehnološke moći problikovanja stvarnosti i znanstvene racionalnosti neprijeporna, ne uviđa se kako ta moć preoblikovanja, koja predstavlja i neprikosnovnu potvrdu znanstvene predvidljivosti, potječe od izvorne filozofske predvidljivosti koja je, u obliku *epistéma* – kao vizije definitivnog smisla realnosti, imala za cilj obuhvaćanje i osmišljavanje svakog budućeg događaja.

Da bi se u potpunosti shvatio smisao tog predviđanja, mora se znati što se tom vizijom prikazuje, odnosno koji je smisao realnosti koji se poistovjećuje sa samom stvarnošću. U tom se slučaju njegova istinitost mjeri sposobnošću realizacije prizvanog događaja. I baš se tu, na tom terenu predviđanja, znanost dokazuje pomoću tehničkog osmišljavanja kao najsavršeniji postojeći oblik moći na Zemlji.

U tom smislu, unutarnja pravila znanosti ne predstavljaju samo puka, neutralna pomagala, koja su, u obliku tehnike, nužna da bi se realizirale (takozvane) više humanističke vrijednosti. U stvari, njihov je krajnji cilj da u htijenju neograničenog rasta moći, u smislu podređivanja svijeta njezinim pravilima, što djelotvornije opravdaju operacionalizaciju znanstveno-tehnološke racionalnosti.

Tvrditi da je znanstveno-tehnološka racionalnost najsnažniji oblik moći, jer raspolaže mogućnošću predviđanja, znači da se to prevladavajuće uvjerenje, kao moć i vlast nad bićima, nalazi na samom kraju povijesti vlasti.

Razlog zbog čega se i najviši ciljevi humanizma daju znanstveno mjeriti i vrednovati nalazi svoje obrazloženje u činjenici da nijedan ideologijski cilj, poslije neuspjelog pokušaja filozofije da utvrdi epistemsku istinu, ne može više zahtijevati da zakon koji doprinosi njegovoj realizaciji bude nepromjenjiva i neotuđiva istina. I to zato što se sve više vrijednost ciljeva zasniva ne samo na samoj sposobnosti vlastite realizacije, već i na njihovoj nadmoći nad drugim ciljevima koji je u tome osporavaju. To uvjetuje da su i suvremeni društveno-politički i ekonomski sistemi sve više prisiljeni napuštati prvotno ideologijsko obuhvaćanje stvarnosti i oblikovati vlastito postojanje i djelovanje prema

važecim znanstveno-tehnološkim načelima. Progresivno savladavanje i napuštanje ideologijskih zapreka od strane znanstveno-tehnološke racionalnosti postaje, dakle, sveopće prihvatljiv svjetski fenomen. To uvjetuje da i sve širi sloj populacije napušta ponašanja i tradicionalna uvjerenja, naročito ona koja se pokazuju neproduktivnima u realizaciji željenih ciljeva, zasnivajući svoju egzistenciju na pravilima koje pripadaju znanstveno-tehnološkom aparatu.

Nepodudarnost koja postoji između preostalih oblika ideologije i suvremenog znanstveno-tehnološkog ustrojstva stvarnosti – što je filozofski najočiglednije na polju bioetike – u stvari odslikava suprotstavljanje koje postoji između postojećih oblika volje za moći koje prožimaju zapadnu civilizaciju. Takvo je ozračje unutar kojeg ideologijski pristup stvarnosti sve više pokazuje svoju nemoć u odnosu na pobjedonosnu tehničku realizaciju znanstvenih uvjerenja koja se organizacijski oblikuju u znanstveno-tehnološkom aparatu.

To ne znači da se ideologija pomirila s činjeničnim stanjem. Ona i dalje od znanstvenog-tehničkog aparata izričito zahtijeva da djeluje unutar njegovih, unaprijed utvrđenih okvira i to za dobrobit nekakvog uzvišenog ideala (kao napr. kršćanstvo) ili čovječanstva (kao napr. humanizam). Drugim riječima, od nje se traži da bude (samo) podređeno sredstvo za realizaciju neznastvenih, to jest ideologijskih, ciljeva. Dakle, prema tim tumačenjima pravila znanosti i popratna tehnička pomagala morala bi se podrediti jednom uzvišenijem i njoj izvanskom cilju – i to, kao što smo vidjeli u obliku humanizma, etike, bioetike i inih. U tom se smislu znanstveno-tehnološka dostignuća kojima se služe, promatraju kao jedno od najefikasnijih sredstva postizanja viših ciljeva, čija se istinitost (kakve li proturječnosti!) opravdava i određuje mogućnošću njihove tehnološke realizacije od strane znanstveno-tehnološkog aparata.

Činjenica je, međutim, da se suvremena znanost i tehnika integriraju jedino s onim društveno-političkim sistemima koji ne samo da se znaju prilagoditi pobjedonosnom znanstveno-tehnološkom aparatu, već mu pritom i omogućavaju pravilno i nesmetano djelovanje i to prema njegovim pravilima razvoja radi postizanja sve veće moći nad stvarima, što se danas poistovjećuje i s razvojem moći dotičnog političkog sistema (dokaz neprilagođavanja je propast Sovjetskog Saveza ili komunizma, a u prilagođavanju primat pripada Sjedinjenim Američkim Državama ili kapitalizmu uopće). Mora nam, međutim, biti jasno sljedeće: ako je to danas demokratsko kapitalističko uređenje, nikako ne znači da se oni poistovjećuju, već samo da je ono otvorenije spram njegove realizacije, naročito ako nema nekih tvrdo nacionalističkih ili apsolutističkih konotacija i ako ima sposobnost

konstantnog preoblikovanja prema načelima znanstveno-tehnološkog aparata, odbacujući sve ideologijske prepreke.

Postaje, dakle, sve očividnije da moderna zapadna znanstveno-tehnološka racionalnost *de facto* predstavlja danas onu golemu moć koja, svojom sposobnošću realizacije ciljeva, obezvrjeđuje sva nepromjenjiva bića, koja su tijekom ljudske povijesti donekle davala određenu stabilnost procesu nastajanja i moć političko-društvenim uređenjima, neminovno ih vodeći ka sigurnom uništenju. To je moguće naročito stoga što se znanost i tehnika služe eksperimentom. Znanstveni pokus ne posjeduje attribute nepromjenjivog totaliteta, s kojima je do tada *epistème* anticipiralo sve ono što se može naknadno pojaviti u sferi stvarnosti, već ih on realizira prema znanstveno-tehnološkoj racionalnosti, i to zavisno o dostignutoj sposobnosti tehničkih pomagala.

Dakle, iskustvo (*experientia*) u obliku znanstvenog eksperimenta, jest to što ustvari odlučuje o vrijednosti i valjanosti svakog mogućeg predviđanja i opredmećivanja. Isto to iskustvo, međutim, nikako ne dopušta da bilo kakvo predviđanje, iako djelotvorno, postane definitivno i neprijeporno, jer je i sam uspjeh pokusa nepredvidljiv i slučajan. Znanstveno-tehnološkom aparatu dogodilo se ono što se pokazalo nemogućim svim nepromjenjivim bićima, to jest da bude ne samo najuzvišeniji, već i najuspješniji oblik moći i racionalnosti i to usprkos (znanstvenoj) činjenici da je postojanje moći i postojanje uspjeha pokusa čista slučajnost, odnosno da je postojanje racionalnosti također slučajnost, tj. da je slučajnost (vjera) i samo postojanje racionalnosti. Ali, ako je uspjeh znanstvenog pokusa puka slučajnost, taj se slučaj može dogoditi samo uz uvjet da je do uništenja dovedena obmana nepromjenjivih bića koja to zbivanje onemogućuju. A ta "*znanstvena istina kao samouspostavljena i utoliko apsolutna istina ili kao najviša vrijednost i mjera svega vrijednog ujedno je i kriterij svih mogućih izvan-znanstvenih istina. Ako je znanstvena istina jedina odista vrijedna istina, onda su sve ostale moguće istine: religijska, pjesnička, mitska, politička, egzistencijska, istina mrtvih i istina nerođenih, samo, ili manje vrijedne, ili čak bez-vrijedne istine, tj. neistine, patvorine, pričn, iluzije, fikcije, predrasude, laž i praznovjerna samoobmana.*"³

Ovdje stvaranje pokazuje i svu svoju suštinu – kao stalno i neprestano mijenjanje, tj. dolaženje iz prvobitnog ništavila i ponovno prelaženje u ništa. Budući da je slobodno, ničim unaprijed određeno i ograničeno, ono predstavlja osnovu suvremene znanstvene racionalnosti, pa se prema tome svako ideologijsko ograničenje, ograničavanje i usmjeravanje toka stvari iz nepredvidljivog nastajanja iz ničega, pokazuje nemoćnim u

---

³ B. Despot, op. cit. str. 45.

odnosu na moć stvaranja koju ima znanost.

Tradicija kao ograničavajuća dimenzija ljudskog djelovanja

Sve dosadašnje kritike upućene od strane tradicionalnih kultura, kako Zapada tako i Istoka, nauštrb znanosti i tehnike predstavljaju negodovanje poraženih sila naspram pobjedonosne znanstveno-tehničke organizacije cjelokupne stvarnosti. I ne samo to, unutar tog okvira treba shvatiti i bijeg suvremenog pojedinca u misaone sklopove istočnjačkih kultura koje sveobuhvatna znanstveno-tehnička organizacija nije još sistematski proučila i raščlanila kako je to učinila s kršćanstvom.

U suvremenoj dimenziji nihilizma tj. u vidokrugu stvarnosti gdje istina (više) ne obitava i gdje “*oznanstvenjivanje svijeta nedri potrošačku tehnologiju čije se posljedice sučeljavaju sa čudorednim i potrošenim dostojanstvom čovjeka*”⁴ – nestanak izvorne istine doveo je do toga da se *istinitost* određene snage, vrijednosti ili sile, ne vrednuje po nekakvoj apstraktnoj *istinitosti*, već samo po njenoj moći ostvarivanja. Danas je znanstveno-tehnološka racionalnost, oblikovana i opredmećena u sve djelotvornoj znanstveno-tehnološkoj organizaciji života, ta snaga koja u stvari vlada svijetom i koja, kao takva, određuje stupanj istinitosti svih drugih ne-znanstvenih spoznaja i mišljenja.

U stvari, različiti oblici zapadne tradicije (kršćanstvo, kapitalizam, socijalizam, demokracija) ne izjašnjavaju se negativno o sveprožimajućoj znanstveno-tehnološkoj organizaciji, već samo o negativnim posljedicama koje mogu nastati zbog zloupotrebe ili nekontrolirane uporabe znanstveno-tehničkih dostignuća, i to naročito od strane njima antagonističkih sila (vidi, prije, nacionalsocijalizam ili komunizam, danas, terorizam i fundamentalizam), koje bi donekle mogle ugrožavati sadašnji svjetski poredak. Da bi izbjegli tu mogućnost, oni se pokušavaju postaviti kao čuvari stečene društveno-političke ravnoteže, humanističkih ideala i, nadasve, kontrolori razvoja znanstveno-tehnološke organizacije.

Međutim, bili oni svjesni toga ili ne, taj ih razvoj, svojim pravilima ostvarivanja ciljeva donekle i ograničava u svojim zahtjevima, jer ih usmjerava i podređuje svojim pravilima. Na taj se način, društveno-politički pobjedonosne sile zapadne tradicije, u pokušaju podređivanja vlastitim pravilima njima antagonističkih sila, nužno podređuju ostvarivanju i istinitosti svojih najuzvišenijih ciljeva znanstveno-tehnoloških pravila kao pretpostavka njihovoj valjanosti, mijenjajući tako njihov primarni oblik vrijednosti.

Tako se može shvatiti “šutnja” onih i antagonističkih oblika zapadne tradicije (na

---

⁴ Miodrag Kalčić, “Život – proces spoznaje”, u AAVV Nova Istra, Pula, ljeto 1998.

prvom mjestu kršćanstva), kao što se na primjer događalo za vrijeme *hladnog rata*, kada su međusobno ideološki suprotstavljene strane morale podrediti vlastite, *više* ciljeve razvoju znanstveno-tehnološke organizacije. Te su snage, padom jedne od posljednjih jakih ideologija (tj. komunizma) i dan danas uvjereni da je to znak pobjede istinitosti njihovih ideala, a ne znanstveno-tehnološke nadmoći, pa tako i dalje misle da mogu nesmetano ograničavati i usmjeravati tijek razvoja znanstveno-tehnološkog aparata, koja im je tu prevlast i omogućila. Oni su pritom uvjereni kako su znanost i tehnika jedno moralno neutralno sredstvo koje nema već unaprijed zacrtan tijek djelovanja.

Oni polaze od pretpostavke da ako se upotrebom znanstveno-tehničkih dostignuća i ostvaruje nešto što bi se moglo reći da je s moralnog aspekta dobro ili zlo, to ne zavisi toliko o njegovoj prirodi, koliko o njegovoj upotrebi. Čovjek se i tu postavlja kao najviša vrijednost koja daje smisla svim drugim vrijednostima. I to naročito danas kada se suvremena znanost i tehnika sve više upuštaju u pokuse kao što je kloniranje složenijih živih organizama. Njihovo je uvjerenje da je tehnika nešto što je moguće odvojiti od znanstveno-tehničke organizacije života kao cjeline, tj. nešto čime se čovjek može služiti u vidu bezazlenog pomagala koje suštinski ne mijenja njegovu, unaprijed određenu, bit, pa kao takva, njegova upotreba prvenstveno zavisi o slobodnoj volji.

To bi donekle moglo biti i prihvatljivo kada suvremena znanstveno-tehnička organizacija života ne bi raspolagala vlastitom logikom djelovanja, kao polazištem za intervencije u stvarnosti, koja donekle ugrožava postojanje onih snaga tradicije koje se tehnikom žele služiti samo da bi realizirale svoje moralno prihvatljive ciljeve. Ovdje se, dakle, licemjerno zaboravlja njezino pripadanje znanstveno-tehničkoj racionalnosti, što onemogućuju to pojednostavljenje problema, jer je ona ta koja daje smisao tehničkom oblikovanju ljudske stvarnosti. To čini da se zbog svoje djelotvornosti, u vidu tehničkih realizacija, mora protiviti *zastarjelim* i ograničavajućim moralnim načelima, koji bi se htjeli njome služiti da bi sebe održali, što je sve manje moguće jer se srž znanstveno-tehničke organizacije ne sastoji od nekakvih moralnih pravila koja određuju vrijednost njezinog očitovanja, već ovisi o samom pokusu čija se vrijednost sama po sebi dokazuje i određuje istinitost postojećih moralnih pravila.

Etika znanosti kao vladajuće pravilo znanstveno-tehničkog aparata

Moralna pravila, dakle, sputavaju ono što znanost, da bi opstala, a tehnika da bi napredovala, moraju činiti, jer im zabranjuje, ograničava ih u pokusima, u znanstvenom postupanju, prema vlastitim pravilima. To od znanstveno-tehnološke racionalnosti

zahtijeva da se, ukoliko želi i dalje opstati, svim svojim mogućim snagama protivi tim *dekadentnim* oblicima tradicionalnog morala. Mora svima biti jasno, da kada i dođe do nekakvog ograničenja u znanstvenim pokusima, to nikako nije rezultat samoodricanja, već izvanjskih trenutačnih pritisaka onih društvenih sila koje se donekle osjećaju ugroženima. Vidljiva je iz toga iluzornost samog pokušaja određivanja znanosti i tehnike na nivou običnih ljudskih pomagala. Iz toga proizlazi da znanstveno-tehnički odnos prema stvarnosti nije a-moralan, on je (prema tradicionalnom shvaćanju ljudske prirode) ne-moralan, a u tom odnosu moral nije neutralan spram znanstveno-tehničkog mišljenja, već ne-razuman.

Na kraju, ne smije se zaboraviti da znanost i tehnika nisu proizvod nekog uzvišenog humanizma, kao što se pokušava prikazati, koliko jesu određene grupe ljudi čija je primarna svrha ta da ovladaju prirodom i drugim ljudima. Njihovo je zajedničko uvjerenje da su sve stvari, podložne nastajanju i nestajanju. Tako da sva protuslovlja koja postoje između znanosti i morala ne izlaze iz tog za njih osnovnog uvjerenja. To je dovelo i do stvaranja određenih centara moći, podređenih i predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama, koji u vidu čuvara društvenog poretka, *vladaju* znanstveno-tehničkom organizacijom, pomoću koje uređuju i određuju pravila *igre* života i smrti drugim ljudskim grupacijama koja su još znanstveno-tehnološko neorganizirana u svom djelovanju.

Dakle, sveprisutniji zahtjevi da se rezultati znanosti i tehnike stave na raspolaganje svakog pojedinca samo su kulturni izraz (stav) i izazov koji nikako ne pripada prvotnom osmišljavanju osnovnih znanstveno-tehničkih sposobnosti.

Polazeći od početne premise, čarobnjaka i stada ovaca, dopustite mi da, na kraju, vam predstavim dvije moguće (pesimistične) solucije:

Prva je ona od **Henrija Laborita**. Izaberemo li kao polazište jednu od njegovih najpoznatijih tvrdnji možemo je sažeti na sljedeći način: “*Naš se mozak, u posljednjih 15.000 godina nije razvijao. Ili vladamo ili podpadamo pod tuđu vlast. U takvim uvjetima moguće su samo dvije solucije: borba ili bijeg. Ako je nemoguće pribjeći jednom od ovih sredstava, postajemo podložni raznoraznim inhibicijama. Kod čovjeka to stanje tjeskobe uzrokuje psiho-fizičke bolesti pa tako i društvene aberacije, odnosno destrukciju. Miševi nas uče da se tog stanja možemo osloboditi jedino napadajući svoje bližnje*”.

Druga je ona od suosnivača pokreta fundamentalista, **Alija Belhadijja**,⁵ pobjednika

---

⁵ Osnovao je pokret fundamentalista sa **Sedani Abbasijem**.

u Alžiru 1990. godine, koji o demokraciji kaže: *Rođena je u VII stoljeću prije krista. Demokracija je riječ bezbožnosti koja znači "moć ljudima". U našoj vjeri postoji samo jedna moć, Alahova moć nad ljudima. Mi smo nacija Kurana, Muhamedova nacija i ne pokoravamo se većini, već onome što je u skladu s Božjim zakonom (svaria).*

LITERATURA

1. Colli, Giorgio. *Filosofia dell'espressione*. Milano : Adelphi, 1969.
2. Evola, Julius. *Cavalcare la tigre*. Milano : Vanni Scheiwiller, 1971.
3. Hillman, James. *The Myth of Analysis : Three Essays in Archetypal Psychology*. Evanston : Northwestern University press, 1972.
4. Hillman, James. *Il potere*. Milano : Rizzoli, 2002.
5. Kast, Bernd. *Imajte samo snage biti destruktivni*. // *Filozofska istraživanja* / [Pavo Barišić, glavni i odgovorni urednik]. 17 (1997), 3(66). Zagreb : Hrvatsko Filozofsko Društvo, 1997. Str. 697-705.
6. Kulić, Slavko. *Strategija nasilja kao strategija razvoja*. Zagreb : Naprijed, 1996.
7. Maurer, Reinhart. *Filozofsko otpadništvo*. // *Filozofska istraživanja* / [Pavo Barišić, glavni i odgovorni urednik]. 17 (1997), 3(66). Zagreb : Hrvatsko Filozofsko Društvo, 1997. Str. 611-623.
8. Medawar, Peter B. *The Limits of Science*. New York : Harper & Row, 1984.
9. Pavić, Željko. "Smisao" nihilizma : Heideggerovo dovršenje Nietzscheova dovršenja metafizike. // *Filozofska istraživanja* / [Pavo Barišić, glavni i odgovorni urednik]. 17 (1997), 4(67). Zagreb : Hrvatsko Filozofsko Društvo, 1997. Str. 915-931.
10. Pauwels, Luis; Bergier, Jacques. *Le mattin des magiciens*. Paris : Libraire Gallimord, 1960.
11. Penzo, Giorgio. *Nihilizam u Nietzschea i problem sekulariziranja u kulturi suvremenosti (F. Gorgarten)*. // *Filozofska istraživanja* / [Pavo Barišić, glavni i odgovorni urednik]. 17 (1997), 3(66). Zagreb : Hrvatsko Filozofsko Društvo, 1997. Str. 707-716.
12. Polanyi, Michael. *Personal knowledge : towards apost-critical philosophy*. London : Routledge & Kegan Paul, 1962.
13. Severino, Emanuele. *La struttura originaria*. Milano : Adelphi, 1981.
14. Severino, Emanuele. *Il parricidio mancato*. Milano : Adelphi, 1985.
15. Severino, Emanuele. *Legge e caso*. Milano : Adelphi, 1980.
16. Severino, Emanuele. *Gli abitatori del tempo*. Roma : A. Armando, 1978.
17. Severino, Emanuele. *Oltre il linguaggio*. Milano : Adelphi, 1992.
18. Severino, Emanuele. *La filosofia futura*. Milano : Rizzoli, 1989.
19. Severino, Emanuele. *Tautòtes*. Milano : Adelphi, 1995.
20. Šuran, Fulvio. *Znanstveni mehanicizam između filozofije i kršćanstva*. // *Filozofska istraživanja* / [Pavo Barišić, glavni i odgovorni urednik]. 17 (1997), 2(65). Zagreb : Hrvatsko Filozofsko Društvo, 1997. Str. 457-466.
21. Šuran, Fulvio. *Le scienze sociali nell'età della tecnica*. // *Ricerche sociali* / [Fulvio Šuran, glavni urednik]. (2005), 13. Rovigno : Centro di ricerche storiche ; Fiume : Unione italiana ; Trieste : Università popolare, 2005. Str. 111-175.

22. Šuran, Fulvio. Potere, politica, autonomia. // Ricerche sociali / [Fulvio Šuran, glavni urednik]. (2006), 14. Rovigno : Centro di ricerche storiche ; Fiume : Unione italiana ; Trieste : Universita popolare, 2006. Str. 90-143.
23. Šuran, Fulvio. Democrazia e rappresentazione. // Ricerche sociali / [Fulvio Šuran, glavni urednik]. (2008), 15. Rovigno : Centro di ricerche storiche ; Fiume : Unione italiana ; Trieste : Universita popolare, 2008. Str. 108-142.
24. Šuran, Fulvio. Etika znanosti. // Scopus / [glavna urednica Miljenka Kuhar]. 2 (1997), 2(6). Zagreb : Hrvatski studiji, 1997. Str. 21-27.
25. Zolla, Elemire. Uscite dal mondo. Milano : Adelphi, 1992.
26. Zolla, Elemire. Lo stupore infantile. Milano : Adelphi, 1994.